

Darja Zaviršek
Faculty of Social Work
University of Ljubljana

PREŽIVLJAVAJUĆI ETNIČNOST I INVALIDITET: DJECA PRIPADNICI MANJINA U SUSTAVU JAVNE SKRBI

UDK 364.65-053.2/.6 * 323.15 * 364.65-056.2

primljeno: lipanj, 2003.
Pregledni članak

SAŽETAK

Suvremeni pristup u teoriji i praksi socijalnog rada orijentiran na dijete proizlazi iz "modernizacije djetinjstva" gdje je naglasak na važnosti djeteta kao subjekta i građanina s njegovim ili njezinim vlastitim pravima na temelju pripadnosti toj skupini. Istovremeno djeca smještena u javnim ustanovama doživljavaju pomanjkanje skrbi koja bi bila orijentirana na njih same, a kao osobe su nevidljivi. Ovo se osobito odnosi na djecu s posebnim potrebama te na djecu pripadnike manjina koji su najčešće korisnici tradicionalnih oblika javne skrbi, pri čemu doživljavaju infantilizaciju, nasilje unutar ustanove te stigmatu. Istovremeno u sustavu javne skrbi poriče se djetinjstvo te djece uslijed prostorne odvojenosti od njihovih obitelji i zajednica. Ovdje ću prikazati kako obje spomenute grupe djece smještajem u institucionalnu skrb doživljavaju građansku onesposobljenost.

Ključne riječi: obrazovanje za socijalni rad, međunarodni standardi, socijalni rad kao profesija

UVOD

S aspekta zdravog razuma kao i s aspekta stručne ekspertize na djecu se gleda kao na osiguranje produžetka života, osobnog razvoja i životnog napretka. Budući da su djeca s invaliditetom, kao i djeca pripadnici nekih etničkih manjina u mnogim dijelovima svijeta u velikoj mjeri ovisna o javnoj skrbi, to bi značilo da se u tim slučajevima radi o ulaganju u kontinuitet socijalnih ustanova, a ne u živote i razvoj te djece. Tako na primjer, u srednjoj i istočnoj Europi tradicionalna institucionalna skrb nije transformirana, a u nekim zapadnim zemljama dolazi do ekspanzije novih ustanova namijenjenih djeci i adolescentima, kao što su ustanove za maloljetnike i zatvori. Prema novijem izvještaju neki od zatvorenika američkog kampa Delta u Gauntanamo Bay (koji su tamo počeli pristizati u siječnju 2002.) bili su mlađi od 20 godina, a jedan od njih imao je samo 15 u vrijeme kad je bio uhvaćen (Lelyved, 2002.). Nakon pada komunističkog režima u zemljama jugoistočne Europe broj djece u institucionalnoj skrbi dramatično se povećao, naročito u Bugarskoj i Rumunjskoj (Stubbs, 2001.).

Usredotočivši se na srednju i istočnu Europu, postaje očito da je perspektiva orijentiranosti na djecu postala jedna od najvažnijih ideja u istraživanjima o djeci kao i u praksi socijalnog rada. No, usprkos tome djeca pripadnici manjina doživljavaju poricanje «života» u zajednici. Djeca s invaliditetom, romska djeca i izbjegla djeca¹ (Stubbs, 2001.) suočavaju se s egzistencijom u izdvojenim okruženjima u kojima koriste socijalne usluge.

Čini se da perspektiva orijentiranosti na djecu ne uzima u obzir tretman djece pripadnika manjina u istoj mjeri kao i tretman djece iz većinskih skupina, naročito ako se radi o djeci koja su u sustavu javne skrbi. Ta činjenica ima i svoju povijesnu dimenziju još otkako je pristup orijentiranosti na dijete bio izvorno usmjeren na privatnu sferu, te se temeljio na uvjerenju da sva djeca žive u nukleusnim obiteljima s oba svoja biološka roditelja. Taj je model predstavljao temelj takozvanog «nukleusnog obiteljskog modela intervencije» u socijalnom radu (Dominelli, 1999.). Neki cinici kažu kako vremenski zahtjevan pristup orijentiranosti na dijete ne bi imao prilike zaživjeti tijekom 50-ih da strojevi za pranje rublja i usisavači, zahvaljujući obilju, nisu postali svakodnevnica u domovima srednje klase (Cohen, 2003.). Uz tu činjenicu raširilo se i uvjerenje kako sustav javne skrbi štiti djecu, te kako se nasilje i zlostavljanje događaju isključivo u privatnoj sferi života. Na nekoliko obznanjenih priča o zlostavljanju unutar ustanova gledalo se stoga kao na izraze individualne patologije bilo vršnjaka bilo plaćenih njegovatelja, a ne kao na simptomatiku institucionalnog nasilja i strukturalnog zlostavljanja.

¹ Unutar granica Jugoistočne Europe 420.000 djece je prognano, no ne postoje točni podaci o tome koliko je djece prognano izvan tih granica.

Adolescentica iz Slovenije, koja živi u ustanovi za djecu s tjelesnim invaliditetom, ispričala mi je kako ona doživljava institucionalnu skrb: «*Ustanove nas ne uče kako da živimo život, one uče djecu jedino kako da žive unutar ustanove.*». U različitim društvima osnovni obrasci institucionalne skrbi ostaju isti: institucije repliciraju same sebe putem institucionalnog ponašanja (Foucault), stvaraju institucionalne neuroze (Barton), ponižavaju *self* (Goffman) i uzimaju živote (Millet). Jedno od uobičajenih iskustava djece s invaliditetom, romske djece i djece iz manjinskih skupina u CEE koja žive u sustavu javne skrbi je da ustanove proaktivno onemogućavaju svoje stanare stvarajući time građanski invaliditet.

DJECA PRIPADNICI MANJINA U SUVREMENOM DRUŠTVU

S povijesnog aspekta djeca pripadnici manjina često su korisnici javne skrbi zbog nezadovoljenih pojedinačnih specifičnih potreba kao i zbog kulturološke stigme. U slučajevima nezadovoljenih pojedinačnih specifičnih potreba oni nemaju pristup resursima zajednice i mogućnosti neovisnog življenja. Gunnvor Anderson je, na primjer, ustanovila kako su obitelji imigranata u Švedskoj nedovoljno zastupljene u okviru modela «kontakt osoba/kontakt obitelj», što je jedan od oblika podrške koju zajednica pruža djeci (Andersson, 1999.). Širom srednje i istočne Europe roditelji djece s invaliditetom govore kako su bili prisiljeni poslati dijete na dugotrajni boravak u neku od socijalnih ustanova zbog nedostatne pomoći kod kuće, te zbog manjka ostalih elemenata neovisnog življenja² (Stubbs, 2001.). U SAD su se neki roditelji koji nemaju sredstava za dugoročno uzdržavanje svoje djece s problemima na području mentalnog zdravlja prisiljeni odreći starateljstva nad svojom djecom. Tada država postaje odgovorna za upućivanje djeteta u hraniteljsku obitelj.³ Radi se o «ili-ili» pristupu u socijalnoj skrbi: ili će djeci pomagati i uzdržavati ih biološki roditelji ili će biti poslana u ustanovu. U slučaju loše organizirane i nerazvijene hraniteljske skrbi i to se može smatrati još jednom ustanovom u kojoj djeca bivaju smještavana i nadomještavana, doživljavajući pritom zlostavljanje i nepoštovanje. Ta «ili-ili» podjela u socijalnoj skrbi ponavlja se u dihotomiji na javno i privatno, te isključuje ostale modele temeljene na pravima i potrebama u zajednici kao što su: službe u zajednici, socijalno roditeljstvo koje zahtijeva prošireno poimanje obitelji i roditeljstva.⁴

Unutar tog polariteta između javnog i privatnog djeca s invaliditetom, te djeca iz etnički manjinskih skupina dijele sudbinu glede institucionalizacije u sustavu socijalne skrbi radi socio -

² Izvještaj SEECRAN iz Bugarske, npr. tvrdi kako je “pravo mnoge djece da žive u obiteljskom okruženju ugroženo samo zbog siromaštva i manjka pomoći potrebitim roditeljima” što dovodi do institucionalizacije tisuće djece.

³ Cruel Choice Faces Parents of Mentally Ill. New York Times, February, 16, 2003.

⁴ Vidi također bilješku Lene Dominelli o odgovornosti zajednice za podizanje djece i njeno preispitivanje biološkog roditeljstva. Introducing International perspectives in Child Welfare.

kulturološko – ekonomskog «deficita» za koji ih se tereti⁵. U srednjoj i istočnoj Europi osobe s invaliditetom, kao i pripadnici manjina, ušutkavani su kroz povijest kao devijantni, bez ikakvih oblika samozaštite. Gledajući šire, s obzirom na djecu s invaliditetom čak i *Konvencija o pravima djeteta* Ujedinjenih naroda, što je jedan od rijetkih međunarodnih dokumenata koji eksplicitno naglašava prava djece s invaliditetom, spominje jedino važnost sigurne okoline unutar sustava socijalne skrbi. Ne spominje tu se pristup dječjim pravima u okviru zajednice, kao na primjer, pravo na inkluziju u obrazovanju, te pravo na stanovanje u zajednici. Iz tih razloga neki autori naglašavaju kako je važno, uz *Konvenciju* UN, koristiti i *Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom* kako bi se zaštitila prava djece s invaliditetom (Jones, Bassier, i Lee, 1997.).

Djeca iz etnički manjinskih skupina također su kroz povijest smatrana nepoželjnim unutar europskog nacionalističkog diskursa. Prema rezultatima aktualnog istraživanja neka djeca pripadnici etnički manjina često su razvrstavana kao djeca slabijih intelektualnih mogućnosti, te je, u usporedbi s djecom većinske populacije, veći postotak te djece upućivan u škole po prilagođenim programima. Takav oblik medicinizacije i patologizacije veoma je uobičajen među Romima i Sintima širom srednje i istočne Europe. Romska djeca su, u usporedbi s ne-romskom populacijom, otprilike deset puta češće razvrstavana kao djeca slabijih intelektualnih mogućnosti⁶. U Bugarskoj, na primjer, postoji oko 130 škola prilagođenog programa za djecu s mentalnom retardacijom u kojima je više od 19.000 učenika - većina njih su Romi⁷. U Republici Češkoj do 75% romske djece stekne svoju osnovnoškolsku naobrazbu u školama s prilagođenim programom, te ona čine više od 50% svih učenika u tim školama (ibid:136). U Sloveniji 1,3% djece pohađa škole s prilagođenim programima, a od sve romske djece u osnovnim školama 13,9% se obrazuje prema prilagođenom programu.

Stari stereotipi o Ciganima, o tome kako su necivilizirani, lijeni ili nasilni, postupno su marginalizirani i zamijenjeni novima koji dodiruju pitanja moralnosti i zdravlja. Stigma koja se odnosi na odrasle proširuje se i na djecu. U Sloveniji je jedno od novih moralnih uvjerenja da Cigani kao roditelji, što se naročito odnosi na majke, ne brinu o djeci u dovoljnoj mjeri kako bi ih redovito slali u školu. Takve «loše majke» mogu odgojiti jedino djecu koja neće imati odgovarajućih radnih navika i neće usvojiti moralne obaveze. Taj primjer pokazuje kako depriviranje odraslih pripadnika etničkih manjina od njihovih formalnih i aktualnih građanskih prava utječe na prava djece iz etnički manjina.

⁵ Zanimljivu raspravu predstavljala bi analiza situacija u kojima se model privatne sfere pretvara u model javne *realm* (kao što je familijarizacija ustanova gdje stručnjaci nazivaju institucionalnu jedinicu skrbi «obitelji» s djecom i roditeljima) ili obrnuto kada privatni realm postaje ustanova (tako je, na primjer, u Albaniji gdje je, zbog međuobiteljskog nasilja u obliku krvne osvete 112 djece zatvoreno radi prijetnji koje su im upućene te gdje je već mnogo djece umrlo (Stubbs, 2000.).

⁶ Monitoring the EU Accession Process: Minority protection, 2001.

⁷ Monitoring the EU Accession Process: Minority protection, 2001

Dakle, kulturološka praksa (nasilni nacionalizam, socijalna isključenost, povijesne predrasude) utječe na to tko će biti označen kao onemogućen, a tko će se koristiti javnom skrbi. Invaliditet je, u ovom slučaju, kulturološka praksa isključivanja one grupe na čiji se simbolizam i sustav vrijednosti gleda kao na drugačiji od onog koji imaju normalni, ne-onemogućeni članovi društva. Predodžba o neciviliziranom divljaku pretvorila se u zamisao o etničkoj grupi, na čije se članove gleda kao na vjerojatno mentalno retardirane.

U Sloveniji, na primjer, perspektiva orijentiranosti na djecu za većinu djece s mentalnom retardacijom znači da se ta djeca u većem broju školuju u redovnim školama. To je bio rezultat primjene koncepta deinstitucionalizacije, inkluzije i normalizacije. Ti na zajednici temeljeni pristupi ne primjenjuju se na slučajeve etničkih manjina. Jedan od socijalnih radnika, radeći u komisiji za razvrstavanje izjavio je:

U našem dijelu Slovenije sretni smo što imamo mnogo romske i sinti djece koju možemo razvrstati kao djecu smanjenih mentalnih sposobnosti. Kad ne bismo imali njih, morali bismo zatvoriti škole s prilagođenim programima (iz osobne komunikacije, proljeće, 1999.).

U Bugarskoj također postoje slični slučajevi "ravnateljske" politike popunjavanja škole kako bi se osigurala sredstva i osoblje, te zadovoljila želja nekih neromskih roditelja da se preostale škole "očiste" od romskih učenika⁸. Patologizacija djece pripadnika etničkih manjina, dugoročno gledano, znači pohađanje paralelnog obrazovnog sustava koji im pruža neke socijalne beneficije, ali onemogućava njihovo pravo na odgovarajuće obrazovanje, plaćeni posao, odgovarajući smještaj, uvažavanje unutar zajednice, itd. Stručnjaci većinske kulture često zastupaju rasističku zdravorazumsku pretpostavku o slabijem intelektualnom razvoju romske djece u odnosu na njihove vršnjake iz većinske populacije, zbog čega nikada neće biti sposobni naći plaćeni posao, pa im je potrebno manje obrazovanja. Kako bi se održao postojeći institucionalni koncept mentalnog zdravlja i invaliditeta, djeca pripadnici etničkih manjina (zlo)upotrebljavaju se na način da popunjavaju prazna mjesta u ustanovama nakon što su ih napustila djeca pripadnici dominantne većine, koju se, pak, tretira u skladu s novom praksom socijalnog rada, temeljenom pristupu u zajednici i prijateljskom odnosu prema djeci. Iz tako diferenciranog pogleda također je vidljivo da neće svako dijete iskusiti dobrobiti nedavnih promjena u socijalnom radu, budući da postoje prikriveni, dvostruki standardi koji automatski isključuju već deprivirane socijalne skupine. Pritom dijagnoze iz područja mentalnog zdravlja ili invaliditeta služe kao vratari koji brane ulaz djeci pripadnicima etničkih manjina.

⁸ Monitoring the EU Accession process: Minority protection 2001: 88-89. Važno je zamijetiti da Bugarska općenito ima mali postotak djece s posebnim potrebama uključene u redovni obrazovni sustav (svega oko 1,6%) te da je taj broj isti od 1989. (Stubbs, 2001.).

Kritična točka perspektive orijentirane prema djeci je u tome da taj pristup ne razmatra činjenicu da je kategorija djece fleksibilna, socijalno konstruirana kategorija, koja različitu djecu razvrstava u socijalno različito vrednovane smještaje. Nalik nekim drugim, starijim državnim ideologijama o skrbi za djecu, ni taj pristup nije prigrlio svu djecu u jednakoj mjeri. Tijekom 20. stoljeća to se moglo promatrati kroz ideologije o biološkoj reprodukciji. Za djecu pripadnike etničkih manjina vjerovalo se da pripadaju onim skupinama koje uvijek imaju previše djece, te gdje bi brza biološka reprodukcija mogla ugroziti dominantnu većinu (židovska djeca prije 2. svjetskog rata, muslimanska djeca u zapadnim društvima, romska djeca nakon pada komunističkih režima u srednjoj i istočnoj Europi, izbjegla djeca širom Europe). Što je jači nacionalni populizam s obzirom na povećanje stope nataliteta među pripadnicima dominantne većine, to je jači preventivni diskurs protiv biološke reprodukcije etničkih manjina, osoba s invaliditetom, samohranih majki i pripadnika drugih manjina (Zaviršek, 1999.). Ista se ideologija bio-moći primjenjivala i u odnosu na djecu s invaliditetom, koja se još uvijek smatraju teretom, grijehom ili lošim znamenjem obitelji. Određena ambivalentnost već postoji kad je riječ o prenatalnoj dijagnostici, koja s jedne strane omogućuje ženi pravo izbora, a s druge omogućuje selekciju fetusa. Metoda reduciranja rođenja djece s invaliditetom reproducira ideju o normalnosti i nepoželjnosti osoba koje su ovisne i nesposobne za rad.

Drugi koncept koji možemo dovesti u pitanje glede odnosa prema djeci pripadnicima manjinskih skupina je ideja o modernizaciji djetinjstva. Prema toj ideji djeca sudjeluju u odlučivanju o organizaciji svojih života u obitelji i izvan nje, kao i u obrazovnim ustanovama (Chisholm, Buechner, du Bois-Reymond i Kruger, 1995.). Kao što neki autori naglašavaju, život je postao "biografski projekt": od djece se, više nego ikada, očekuje da budu sposobna krenuti u vlastitu potragu, neovisno o usmjerenju svojih roditelja; ona moraju donositi vlastite odluke, te u ranoj dobi razviti sposobnost razmišljanja o sadašnjosti i budućnosti (Chisholm, Buechner, du Bois-Reymond i Kruger, 1995.). Za većinu djece tu su sve veće mogućnosti obrazovanja i provođenja slobodnog vremena, ali i veći pritisak i kompetitivnost u školi i van nje. Takav razvoj nudi djeci više prostora za odlučivanje i autonomiju, ali i veću permanentnu potrebu za donošenjem odluka, suočavanjem s rizikom, stresom, neizvjesnošću i nesigurnim položajem.

U srednjoj i istočnoj Europi, pak, umjesto modernizacije djetinjstva i dalje se zadržavaju tradicionalni obrasci djetinjstva. U okviru tog pristupa djeca su, s jedne strane bila infantilizirana, te se na njih gledalo kao na vlasništvo odraslih, a s druge su tretirana kao mali odrasli, te su im bila poricana prava na djetinjstvo i na sigurno okruženje.

Djeca pripadnici manjinskih skupina danas se suočavaju s jednakom ambivalentnošću; doživljavaju infantilizaciju (imaju manje zastupnika koji bi isticali njihova građanska prava budući da

vrlo često nemaju ni formalno državljanstvo. Pod starateljstvom su, dugoročno su smještena u ustanove gdje im je uskraćeno pravo na donošenje odluka u svakodnevnom životu, pravo na osobni prostor, seksualni život). Pored infantilizacije doživljavaju i deprivaciju u odnosu na uobičajeno djetinjstvo (žive u “bezroditeljskim obiteljima”, ne žive u okruženju sigurnom za djecu, rano počinju raditi, ponekad žive na ulici). Ona koja su dugoročno u sustavu javne skrbi stječu naročito iskustva i infantilizacije i deprivacije djetinjstva. Prisiljena su rano otići od kuće i zajednice, budući da je većina ustanova javne skrbi udaljena od njihovih domova. U velikoj mjeri doživljavaju segregaciju, te su percipirana kao Drugi. Njihovi roditelji i braća često nemaju dovoljno sredstava da ih redovito posjećuju tijekom nekog dužeg razdoblja, što znači da djeca gube kontakt sa svojom zajednicom kao i s bliskom rodbinom (Andersson, 1999.).

Poricanje djetinjstva često se pojavljuje u različitim racionalnim diskursima kojima se infantiliziraju odrasli, poput vjerovanja da su “crnci kao djeca”, gdje izbjeglice i novi imigranti nemaju prava na formalno državljanstvo i zakonite dokumente, gdje im se državne vlasti obraćaju imenom, itd. Istovremeno ti racionalni diskursi odbijaju zapadnjački koncept djetinjstva kad je riječ o obojenoj djeci. Na romsku se djecu, na primjer, većinom gleda kao na male odrasle na koje se ne odnosi uobičajeni idealizirani koncept djetinjstva. Umjesto toga, opisuje ih se istim negativnim atributima koji se općenito pripisuju odraslim Romima. Kad na odrasle roditelje, biološke ili socijalne, šira zajednica i stručnjaci gledaju kao na djecu, nekompetentnu i nevrijednu povjerenja, njihova vlastita djeca imaju manje mogućnosti da razviju osjećaj sigurnosti i kompetentnosti u djetinjstvu.

Jedan od najboljih primjera je ekstenzivno ratno stanje i militarizacija crne južnoafričke djece od strane režima Apartheida tijekom 80-ih, kada su djeca bila deprivirana od svog prava na djetinjstvo, a njihovi roditelji od prava da ih se smatra kompetentnim odraslima (Feldman, 2002.). Takvo uskraćivanje djetinjstva, kao i uskraćivanje doživljaja sebe kao kompetentne odrasle osobe uzajamno su povezani u slučajevima djece bombaša- samoubojica. Tijekom svog djetinjstva ta djeca doživljavaju nasilje usmjereno na njih same, ali i na njihove roditelje, što dovodi do lošeg samopoimanja, niskog samopoštovanja i frustracije. U takvim okolnostima djeca iskazuju dvostruku depriviranost: uskraćeno im je djetinjstvo bez nasilja i poniženja, a njihovim je roditeljima uskraćeno pravo da ih zapadna društva percipiraju i tretiraju kao kompetentne odrasle. Tako, na primjer, Lloyd de Mause vidi vezu između ženomrzačkih muslimanskih domaćinstava i razvoja granične strukture ličnosti mladih muslimanskih bombaša-samoubojica. Prema de Maussu, muslimanska djeca doživljavaju nasilje od strane muških i ženskih članova domaćinstva. Muški članovi domaćinstva su odsutni, no istovremeno su sveprisutni kao moralna instanca i kao izvor krivnje. Žene su potisnute i infantilizirane od strane muškaraca, a svoj status mogu poboljšati jedino ako njihova djeca postanu herojima. Djeca koja trebaju zatomiti svoje traume i želje projiciraju svoju ljutnju na neprijatelja izvan

domaćinstava i zajednice, a to su zapadna društva. Na neprijatelja se gleda dvojako: kao na utjelovljenje osobne slobode i užitka, te kao na povijesnog istrebitelja kolektivnih kulturoloških vrijednosti. Takva ambivalentnost omogućuje im da postanu bombaši-samoubojice. Ti primjeri pokazuju kako pravo na djetinjstvo nužno uključuje i pravo odraslih žena i muškaraca da žive životom vrijednim poštovanja, a to je često upravo suprotno svakodnevnim iskustvima pripadnika manjina.

Dvostruki standardi perspektive orijentirane na djecu očiti su u načinima na koje socijalni radnici procjenjuju različite običaje na području seksualnosti i sklapanja braka nekih pripadnika etničkih manjina kao što je, na primjer, plaćeni brak, brak između romske adolescentice i odraslog Roma ili adolescentska trudnoća. Mnogi stručnjaci nazivaju to kulturni relativizam, prema kojem treba poštivati kulturološke specifičnosti pripadnika etničkih manjina. Tako se na primjer, tvrdi da Romi drugačije tumače ljudska prava, ravnopravnost i slobodu, te da u tom slučaju nasilje među Romima mora biti podvrgnuto zakonima Roma. Ideja kulturnog relativizma služi prikrivanju nesvjesnog poricanja djetinjstva djece te manjine, što se iskazuje kao: “oni su navikli na to, romske djevojke su zapravo kao odrasle žene”.

Realitet je zapravo takav da su najčešće oni koji zagovaraju kulturološki relativizam isti oni koji u nekoj drugoj prilici okrivljuju pripadnike etničkih manjina zbog “drugačijeg tumačenja ljudskih prava i vrijednosti”, te zahtijevaju rasističku politiku. Potom se isti argumenti pretvore u dokaz o tome kako su Romi nasilni, siluju djecu i stoga im ne treba dati prava koja proizlaze iz ravnopravnog državljanstva u svakodnevnom životu.

DJECA S INVALIDITETOM U SUSTAVU SOCIJALNE SKRBI

Djeca s invaliditetom u sustavu javne skrbi doživljavaju sličnu vrstu infantilizacije. U srednjoj i istočnoj Europi većina ih je živjela u različitim ustanovama kao što su internati, specijalni smještaji za mlade s invaliditetom, rehabilitacijska odjeljenja. U prijašnjem komunističkom režimu bili su infantilizirani i podjarmljeni od ranog djetinjstva u ime normativnog identiteta kada su im govorili da su oni «“djeca države». Budući da su živjeli od državnog novca, država je definirala njihov identitet i osobnost. Bili su infantilizirani i patronizirani putem sustava skrbi, koji ih je sprečavao da postanu politički subjekti. Biti dijete države nije predstavljalo nešto privremeno, već je to bio permanentni identitet, dugotrajna stigma koja je uključivala djecu u sustav socijalne skrbi, ali ih je istovremeno isključivala iz društva.

Gledajući iz perspektive orijentiranosti na djecu, posljedice institucionalizacije u sustavu javne skrbi su:

1. Uz manjak različitih mogućnosti, djeca pripadnici manjina u sustavu javne skrbi **deprivirana su u odnosu na biografizaciju svakodnevnog života**. Onemogućeno im je da donose vlastite izbore, da planiraju budućnost, te imaju vrlo malo samostalnosti, individualizacije i prava kao državljani.
2. Djeca pripadnici manjina koja žive u ustanovama vrlo su slabo uočljiva kao ljudi i kao osobe s vlastitim pravima. Umjesto modernizacije djetinjstva ona doživljavaju **institucionalizaciju**, što znači da priče djece ostaju skrivene iza dominirajućeg znanja javne ustanove o povijesti slučaja, da su korisnici uključeni u kategoriju “djece s invaliditetom”, “romske djece” ili “djece-izbjeglica”. Institucionalno znanje postaje javna istina. Stručnjaci koji većinu vremena ne pripadaju manjinskim skupinama govore u ime djece, dok djeca ostaju nevidljiva, te su im uskraćena prava na vlastite priče. Ta deprivacija može se istražiti na razini svakodnevnog života i na metodološkoj razini, gdje ustanove javne skrbi općenito proglašavaju djecu homogenom kategorijom.
3. Studije o zlostavljanju u ustanovama pokazuju visoku prevalenciju nasilja u sustavu javne skrbi. Djeca s invaliditetom, na primjer, najmanje su dvostruko češće žrtve seksualnog zlostavljanja; naročito su ranjive djevojčice s poteškoćama u intelektualnom razvoju (Brown i Craft, 1989; Jones i Bassar, 1997.). Mnogi autori govore o tome kako se najviše mučenja i najnehumaniji oblici ponašanja doživljavaju u javnim ustanovama kao što su psihijatrijske bolnice, te ustanove za
4. dugotrajni smještaj⁹ (Nowak i Suntinger, 1995., Verdugo i Bermejo, 1997.) Oni pojedinci koji su najranjiviji najčešće su smješteni u ustanovu, te su, shodno tome, ranjiviji u odnosu na institucionalno nasilje. Socijalne ustanove ostaju izdvojena mjesta “bez svjedoka” voljnih da o tome govore; a u isto vrijeme ih dominantni branitelji javnog znanja (mediji, stručnjaci, rodbina) idealiziraju.. To su ustanove gdje, kao što je to jednom rekao Paul Celan, “nitko nije svjedok za svjedoke”. Sve do nedavno se na nasilje prema djeci s invaliditetom u sustavu javne skrbi gledalo kao na medicinsko pitanje, kao na dio postavljene dijagnoze, osobne patologije, a ne kao na pitanje ljudskih prava i stvar državljanstva.

Nasilje prema djeci s invaliditetom ili prema djeci pripadnicima etničkih manjina ima obilježja zločina iz mržnje, budući da nasilni čin nije uperen samo protiv pojedinca već i protiv onoga koji ima simbolički status “drugog”, kojeg treba odbiti ili čak uništiti (Petersilia, 2001. i Zaviršek, 2002.).

⁹ Istraživanje koje su proveli Furey, Granfield i Karan iz 1994. pokazalo je da je više nasilja nad osobama s invaliditetom počinjeno u internatima, skupnim smještajima i drugim ustanovama nego kod kuće. Glavne razloge toga istraživači vide u birokratskoj strukturi, lošem obrazovanju osoblja i njihovoj nesposobnosti da se nose sa stresom .

Viktimizacija djece pripadnika manjinskih skupina također ima simbolično značenje za ostatak društva čiji pripadnici trebaju internalizirati što je poželjno, a što nepriznato.

Aktualna istraživanja o nasilju prema djeci i mladima s invaliditetom zapravo minimaliziraju činjenicu o njihovoj viktimizaciji. Ako dijete ima uočljiv invaliditet, nasilno ponašanje druge osobe bit će opisano kao posljedica djetetovih tjelesnih osobina (“dijete je bilo žrtva jer je bespomoćno, slabo, izloženo”). Ako je dijete s blažim stupnjem invaliditeta, na nasilje se gleda kao na posljedicu njegovog ili njezinog osobnog obilježja, kao što je emocionalni život i temperament (“dijete je tražilo seksualno iskustvo te ga je on/ona izazvao/la.”). Mnogi istraživači sugeriraju da zapravo djeca s invaliditetom najčešće uzrokuju nasilje te se na njih ne gleda kao na objekt nasilnosti.

Djeca s tjelesnim invaliditetom, te djeca s oštećenjima vida i sluha najčešće nemaju mogućnost izbjeći zlostavljanje budući da ne mogu vidjeti ili čuti počinitelja, ne mogu vikati ili pobjeći, te mogu i ne biti svjesna toga što im se dogodilo. Povrh toga, u većini slučajeva neplaćeni njegovatelji i stručnjaci ne vjeruju djeci ni odraslima kad prijave zlostavljanje ili pokazuju znakove “neuobičajenog” ponašanja koje bi moglo biti reakcija na zlostavljanje. Oni najčešće individualiziraju osobne priče (osoba s invaliditetom je “nestabilna”, izmislila je “priču” jer je željna intimnih kontakata, itd.), patologiziraju ih (osobi s invaliditetom potrebno je još lijekova) ili ih pedagogiziraju (kaznama, pojačanom kontrolom, premještanjem u drugu grupu ili zgradu). Većina ljudi uvjerena je da se nasilje u bolnicama, školama, ustanovama za smještaj i internatima događa jedino među vršnjacima.

Većina djece s invaliditetom u srednjoj i istočnoj Europi provela je veći dio svojeg djetinjstva u različitim ustanovama (bolnicama, centrima za rehabilitaciju, specijaliziranim ustanovama, školama s prilagođenim programom i internatima), gdje su internalizirala poruku da nisu nalik “normalnoj djeci”, čak i gore, da su manje vrijedna jer su “invalidi”. Socijalne ustanove su mjesta bez privatnosti, te se seksualno nasilje često događa u zajedničkim prostorijama: gimnastičkim dvoranama, blagovaonicama, prostorijama za pušenje i uredima. Takva mjesta dovode do pogrešnog vjerovanja da se nasilje događa bez namjere, iznenada i neplanirano, te osnažuje nesvjesnu potrebu da se na taj čin gleda kao na “pogrešku” i da ga se normalizira. Nasilje se ne događa samo na poznatim mjestima u slobodno vrijeme, već ga čini i osoblje, koje dijete poznaje, što povećava intenzitet traume i šutnju. Često je riječ o skupnom događaju, budući da je s njim upoznata uvijek više nego jedna osoba (drugi korisnici i osoblje). Korisnici kojima su uskraćeni osobni kontakti, te imaju veliku potrebu za bliskošću s odraslima često imaju tendenciju interpretirati terapijsko-institucionalni odnos kao osobni. Nasilje i zlostavljanje postaju sastavnim dijelovima institucionalnog uređenja.

Nasilje u ustanovama povezano je s discipliniranjem i zastrašivanjem korisnika. To je dio institucionalne pedagogizacije: ponašanje osoblja poručuje korisnicima, izravno ili neizravno, da su nevrijedni, da trebaju biti što je moguće manje zahtjevni, te da nemaju izbora. Osoblje, koje ima kontrolu (ima ključeve soba, sanitarnih prostorija, nadzor nad privatnošću korisnika, itd.,) administrativnoj moći ustanove podvrgava i njihova tijela. Takvi načini institucionalne pedagogizacije služe slabljenju samopoštovanja, pobuđuju osjećaj nesigurnosti i manjak osobne neovisnosti. To su upravo obilježja one djece za koju je vrlo vjerojatno da će postati žrtve seksualnog nasilja.

ZAKLJUČAK

Shvaćanje djetinjstva kao permanentne socijalne kategorije (Qvortrup, 1995.) , a ne samo kao prijelazne faze, omogućava analiziranje djetinjstva kao odnosnog, povijesnog i kontekstualnog koncepta koji varira kulturološki i vremenski ovisno o ekonomskim, političkim i drugim promjenama. Kako to nije u dovoljnoj mjeri priznato kad je riječ o djeci u sustavu javne skrbi, socijalni radnici i drugi stručnjaci trebaju zagovarati sljedeće modele socijalnog rada:

1. *Kulturološki samoreflektirajući i kulturološki osjetljiv pristup prema djeci pripadnicima manjina.* U okviru ovog modela «kultura» znači raznolikost osobnih i kolektivnih iskustava uključujući invaliditet i etničku pripadnost. Razvoj tog pristupa zahtijeva zapošljavanje većeg broja stručnjaka pripadnika manjina s osobnim iskustvom invaliditeta i pripadnosti nekoj etničkoj manjini. Postojeće institucije moraju postati svjesnije svojih vlastitih povijesno temeljenih predrasuda prema djeci s invaliditetom i djeci pripadnicima etničkih manjina, te zbog učinka rasizma, specifične potrebe te djece trebaju biti posebno razmotrene.
2. *Dvostruko zagovorništvo i osnaživanje djece s invaliditetom i djece pripadnika etničkih manjina, kao i njihovih roditelja.* Kao što je ranije navedeno, prava djece pripadnika etničkih manjina ovise o produženju prava koja proizlaze iz državljanstva njihovih roditelja i drugih odraslih pripadnika manjina. Što veća prava imaju njihovi roditelji, to bolje mogu zastupati svoju djecu u smjeru učvršćivanja položaja djece. U zajednicama Roma i izbjegličkim kampovima srednje i istočne Europe roditelji svakodnevno doživljavaju podređivanje dominantnoj kulturi i stručnjacima. Žene su kao biološki i socijalni skrbnici često diskriminirane od strane muških članova zajednice. Isto se događa i s roditeljima djece s invaliditetom, koji su često diskvalificirani zbog neadekvatnih roditeljskih vještina te, kao što navode brojni autori, doživljavaju manjak utjecaja na proceduru skrbi o djeci (Dominelly, 1999.). Razlog dodatne potrebe za dvostrukim zagovorništvom je i veća ekonomska depriviranost domaćinstava pripadnika etničkih manjina ili djece s invaliditetom u odnosu na većinska domaćinstva.

3. Osnaživanje individualnih i grupnih prava djece s invaliditetom, te djece pripadnika etničkih manjina

Ovaj model zahtijeva pomak od «romantičnog modela» djetinjstva i djece koji najčešće isključuje raznolikost osobnih i kolektivnih iskustava djece s invaliditetom i djece pripadnika etničkih manjina kao što su kulturološke razlike, fizička bol, medicinske procedure, rat i isprekidanost, dugoročna prisilna institucionalna skrb, nasilje i stigma. Mnoga djeca pripadnici manjina tijekom djetinjstva kondicionirani su doživotnom deprivacijom i svakodnevnom isključenošću.

4. Zagovaranje činjenice da djeca pripadnici manjina imaju pravo na život, a ne na ustanovu

Socijalni radnici moraju razumjeti društveno proizveden proces u kojem djeca s invaliditetom i djeca pripadnici manjina postaju nevidljivi u javnoj sferi, te moraju postati svjesniji utjecaja strukturalne deprivacije unutar sustava javne skrbi. Djeca pripadnici manjina moraju imati ista prava kao i djeca većinske populacije, te dobre usluge unutar zajednice, što će im omogućiti da postanu punopravni građani s jednakim poštovanjem kao i djeca većinske populacije tijekom svog djetinjstva i u odrasloj dobi.

Literatura:

1. Andersson, G. (1999.) Children in residential and foster care- a Swedish example. **International Journal of Social Welfare**, 8 , 253-266.
2. Andersson, G. (1999.) Involving key stakeholders in evaluation - a Swedish perspective. **Social Work in Europe**, 6, (1), 1- 7.
3. Brown H., i Craft, A. (1989.) **Thinking the unthinkable**. Papers on sexual abuse and people with learning difficulties. London: FPA Education Unit.
4. Brown, H. (2001.) **Committee on the rehabilitation and integration of people with disabilities, safeguarding adults and children with disabilities against abuse**. Council of Europe 2001.
5. Buechner, P., du Bois-Reymond, M. i Krueger, H.H. (1995.) Growing up in three European regions. U: Chisholm, L., Buechner, P., Krueger, H.H. i du Bois-Reymond, M. (ur); **Growing up in Europe**. Contemporary horizons in childhood and youth studies. Berlin: Walter de Gruyter, 43-60.
6. Cavalli, A. (1995.) The value orientations of young europeans., U: Chisholm, L., Buechner, P., Krueger, H.H. i du Bois-Reymond, M. (ur); **Growing up in Europe**. Contemporary horizons in

childhood and youth studies. Berlin: Walter de Gruyter, 35-42.

7. Children and residential care. New strategies for a new millennium. 2nd International Conference, Stockholm, May 12-15, 2003. **The Journal of Psychohistory**, 29, (4), 340-348.
8. Chisholm, L., Buechner, P., Krueger, H.H. i du Bois-Reymond, M. (1995.) **Growing up in Europe**. Contemporary horizons in childhood and youth studies. Berlin: Walter de Gruyter.
9. Cohen, P. (2003.) Visions and revisions of child – raising experts. **New York Times**, 5 travanj.
10. Dominelli, L. (1999.) Empowering Children: The end-point for community approaches to child welfare. U: Dominelli, L. (ur); **Community approaches to child welfare: International perspectives**. Aldershot: Ashgate, 182-194.
11. Feldman, A. (2002.) X-children and the militarisation of everyday life: Comparative comments on the politics of youth, victimage and violence in transitional societies. **International Journal of Social Welfare**, 11, (4), 286-289.
12. Jones, M., Basser M., i Lee A. (1997.) Beyond the convention on the rights of the child: The rights of children with disabilities in international law. **The International Journal of Children's Rights**, 5, 177 - 192.
13. Lachkar, J. (2002.) The psychological make-up of a suicide bomber. **The Journal of Psychohistory**, 29, (4), 349-367.
14. Lelyved, J. (2002.) IN Guantanamo. **The New York Review of Books**, 7, (63), 62-67.
15. Nowak, M., i Suntinger, W. (1995.) The right of disabled persons not to be subjected to torture, inhuman and degrading treatment or punishment. U: Degener, T. i Koster-Dreese, Y. (ur); **Human rights and disabled persons**. Essays and relevant human rights instruments. London: Martinus Nijhoff Publishers, 117- 130.
16. Petersilia, J. R. (2001.) Crime victims with developmental disabilities: A review essay. **Criminal Justice and Behavior**, 28, (6), 655 -694.
17. Qvortrup, J. (1995.) Childhood in Europe: A new field of social research. U: Chisholm, L., Buechner, P., Krueger, H.H. i du Bois-Reymond, M. **Growing up in Europe**. Contemporary horizons in childhood and youth studies. Berlin: Walter de Gruyter ,7-21.
18. Rommelspacher, B., (1999.) **Behindertenfeindlichkeiten**. Ausgrenzungen und Vereinnahmungen. Goettingen: Lamuv.

19. Stanley, N., Manthorpe J, i Penhale P, (1999.) **Institutional abuse**. Perspectives across the life course. London: Routledge.
20. Stubbs, P. (2001.) **Rights in crisis and transition**. Developing a children's agenda for south eastern Europe. Beograd: Save the Children & SEECRAN.
21. Verdugo, M. A., Bermejo, B. G., i Fuertes, J. (1995.) The maltreatment of intellectually handicapped children and adolescents. **Child Abuse & Neglect**, 19, (2), 205 - 215.
22. Verdugo, M. A., i Bermejo B. G. (1997.) The mentally retarded person as a victim of maltreatment. **Aggression and Violent Behavior**, 2, (2), 143 - 165.
23. Vernon, M., i Greenberg, S. F. (1999.) Violence in deaf and hard-of hearing people: A review of the literature. **Aggression and Violent Behavior**, 4, (3), 259 - 272.
24. Zaviršek D. (2002.) Pictures and silences: Memories of sexual abuse of disabled people. **International Journal of Social Welfare**, 11, (4), 270-285.
25. Zaviršek, D. (1999.) Lost in Public Care. U: Dominelli, L., Lorenz, W. i Soydan, H. (ur); **Beyond racial divides**. Ethnicities in social work practice. Aldershot: Ashgate, 34-77.

Prevela s slovenskog jezika: Kristina Urbanc

Darja Zaviršek
Faculty of Social Work, University of Ljubljana
Institute for Criminology

SURVIVING ETHNICITY AND DISABILITY: MINORITY CHILDREN IN PUBLIC CARE

SUMMARY

The recent child centred perspective in social work theory and practice is driven by the "modernisation of childhood" which stresses the importance of a child as a subject and a citizen with his or her own group rights. At the same time children living in public institutions experience a lack of child's centred caregiving and a lack of personal visibility. This is especially true for the disabled and ethnic minority children who are most often recipients of public care where a traditional pattern of caregiving is maintained. They are infantilized through the medical gaze, institutional violence and stigma. At the same time the public care denies children's childhood through the spatial segregation from their family and community. I will demonstrate that both groups of children experience civic disability while experiencing institutionalisation in residential care.

Key words: education for social work, international standards, social work as a profession